

UDŽBENIK NAPISAN ISKUSTVOM

Boro Stjepanović: „Gluma I-II“; izdavači: Univerzitet Crne Gore i Dom omladine „Budo Tomović“ iz Podgorice i Fakultet dramskih umjetnosti, Cetinje, 1997

Uoči Nove 1998. godine, za sve poslenike i ljubitelje pozorišta, a posebno za sadašnje i buduće glumce i reditelje, kao i njihove profesore, stigao je iz Crne Gore izuzetan i neočekivan praznički poklon kakav se samo zamisliti može - prvi univerzitetski udžbenik glume i to, ništa malje, nego u dve knjige. Autor je poznati pozorišni, filmski i televizijski glumac, pedagog i reditelj Boro Stjepanović (1946), student a kasnije i profesor beogradske Pozorišne akademije (sada FDU), član JDP i Ateljea 212, jedan od osnivača Akademije scenskih umjetnosti u Sarajevu (1981) i Fakulteta dramskih umjetnosti na Cetinju (1994). Osim toga što se rano iskazao kao vrstan, osoben i često nezamenljiv glumac, Stjepanović se brzo istakao i kao pedagog i to one suptilne scenske veštine koja se naučiti ne može, a koja se zove Gluma.

Pola tetralogije

Novogodišnji poklon je utoliko prijatniji, što dolazi od najmlađeg, cetinjskog fakulteta, koji će dogodine, kada beogradski FDU bude proslavljao pola stoleća postojanja, obeležiti pola decenije.

Treba odmah naglasiti, kao što je učinio recenzent profesor dr Vladimir Jevtović, da je Stjepanovićeva bilogija „kapitalno delo o glumačkoj umetnosti“. Da ocena nije previsoka i kolegijalno-galantna uveriće se svako ko bude prelistavao ove knjige. „Gluma I“ ima podnaslov „Rad na sebi“, počinje uvodnim poglavljem „Vježbanje“, čija nezaboravna prva rečenica glasi: „Kad bi se pisala 'Biblija glume', moglo bi se reći: 'U početku svega bješe vježba.'“ Vježba je, dakle, alfa i omega gotovo nedokučivog sveta glume, čiji je cilj neverovatan - biti neko drugi, odnosno celim svojim bićem zračiti, promišljati, davati, a kako ne može dati ko nema, ceo život, pored talenta, neophodno je vežbati, razmišljati, učiti. Profesor Stjepanović ništa ne prepušta slučaju. Posle kraćeg uvoda za svako uobičajeno poglavlje, kao što su „Prostor“, „Vrijeme“, „Čula“, „Opažanja“, „Mašta“, „Pamćenje“, „Osećanje“ itd, sledi niz proverenih vežbi, bolje reći igara, koje je autor sam domislio ili preuzeo od svojih prethodnika, profesor polazi od svakog svog

studenta ponaosob, za svakoga pronalazi druge varijante vežbi, i svakoga sa sigurnošću vodi cilju; slobodne, maštovite, poetsko-simbolične igre.

Podnaslov „Glume II” je „Radnja”, jer gluma je vršenje neke radnje s nekom svrhom ili ciljem. Pa ipak, ovaj u suštini jednostavan pojam, ponekad se mistifikuje, prihvata kao opštepoznat, pa se čak i u nekim stručnim krugovima više pretpostavlja nego što se stvarno zna. Pošto je raščlanio i razjasnio ovaj pojam, pozivajući se na Stanislavskog, Aristotela, Hegela, Brehta, Sartra i druge, (a citati su ovde funkcionalni, malobrojno i veoma vešto odabrani), prof. Stjepanović raščlanjuje i ubedljivo obrazlaže smisao radnje, a potom, po oprobanom sistemu, navodi niz postupnih, odabranih i veoma podsticajnih vežbi. Poglavlja su u izvesnom smislu i originalna i veoma rečita sama po sebi: „Promjena”, „Razmjena”, „Struktura”, „Organizacija”, pored onih, uobičajenih: „Vrste radnje”, „Karakteristike”, „Identitet radnje” itd.

Naš prvi univerzitetski, iscrpni udžbenik glume pisalo je iskustvo: glumačko i pedagoško, pa su svi nalazi, probani, cizelirani, osmišljeni, funkcionalni i podsticajni. Kao da je ceo život samo pisao studije, a opšte je poznato da mu je ovo prvi veći rad iz te oblasti, autor je poput starog majstora pisane reči pouzdan, ubedljiv, i nadahnut.

Uskoro nova knjiga

Kada bih predavao glumu, kao što sam to činio u mladosti, zahtevao bih da studija prof. Stjepanovića bude svima dostupna, a predložio bih da se prevede na strane jezike, jer je najiscrpnija, najpouzdanija i najprimerenija od svih sličnih dela meni poznatih.

Dok niže glumačke uspehe i suvereno vodi klasu glume na Cetinju, prof. Boro Stjepanović najavljuje i treću knjigu: "Gluma III, Igra", a predvideo je i četvrti deo gde će objediniti sva iskustva i sve teorije glume, svojih prethodnika, profesora i savremenika. Kada nas autor bude i njima obdario, za neku od sledećih novih godina, biće to, po svemu sudeći, dar nad darovima, tetralogija dostojna divljenja. Prof. Stjepanović je ovim vrsnim delom preduhitrio i svog profesora Predraga Bajčetića, koji je do sada napisao preko pet hiljada stranica, budućeg desetotomnog udžbenika glume, i svog mlađeg kolegu prof. dr Vladimira Jevtovića, koji je takođe najavio originalan sažeti udžbenik. Kada te knjige, nadamo se u skorije

vreme, budu dostupne, naša zemlja biće svetska sila za praktikum i teoriju glume, gde smo do sada (osim studije Raše Plaovića i teorije infleksija Josipa Kulundžića), malo učinili.

Dušan Mihailović
POLITIKA, 28. mart 1998.

O PRIRODI GLUME

Boro Stjepanović: GLUMA I, II, Univerzitet Crne Gore, Cetinje 1997.

U oskudnoj literaturi o umetnosti i umeću glume, knjiga Bora Stjepanovića *GLUMA I, II*, predstavlja i hvale vredno istraživačko pregnuće i odličan rezultat. Iako, kako kaže autor: „gluma ne priznaje knjiško znanje“, odavno se pokazalo da je ono neophodno, jer se u nedostatku takvih znanja i u studijskom pristupu i u kritičkoj proceni najčešće služimo nespretnim teorijskim analogijama, uopštenim jezičkim dosetkama i poređenjima na dohvat. Boro Stjepanović se poduhvatio teškog posla da o umetnosti o kojoj svi misle da znaju sve što treba (zato što ne znaju šta treba), progovori stručno, sistematično i precizno, ne poričući uvreženo shvatanje da su sloboda izbora i mašta (po Sartru inače sinonimi) osnovni uslovi glumačkog izražavanja. Malo ko je iz knjige naučio kako se glumi, ali iz ove, koja je pred nama, može se mnogo saznati o samom biću glume i njegovim činiocima. Autor ove vredne knjige, Boro Stjepanović je suvereno prošao kroz sve predstavljačke medije od pozorišta, preko radija i televizije do filma i zato poznaje proces glume iznutra, podjednako prepreke, zamke i nedoumice kao i puteve do rešenja, ali on ne opisuje samo svoje iskustvo, niti daje primere isključivo iz sopstvene radionice, već se njima služi u stvaranju opštih poetičkih načela. Kao pedagog predavao je dikciju, zatim glumu, osnovao katedre za taj studij, što mu je pomoglo da uoči i upozna različite stadijume učenja i postupnost u razvijanju glumačkog aparata. On, međutim, ne daje spisak gotovih, proverenih vežbi, već postavlja principe i ciljeve vežbanja. U izlaganju materijala uspeo je da sačuva jednostavnost i jasnoću iskaza bez nasilnog poetizovanja stavova o ovoj pomalo mističnoj umetnosti koja se lako mistifikuje. Uz to plene i Stjepanovićevo nastojanje i veština da teorijski sažme i uobličiti ključna saznanja iz prakse. Dobili smo dakle odličnu

knjigu o glumi, koja je mnogo više od udžbenika. U prvom delu, GLUMA I (Rad na sebi), obuhvaćena su pedagoška razmatranja o načelima glume, što ne znači da je reč o priručniku za naobrazbu laika. Stjepanović je nastojao da obuhvati što više pitanja koja proizilaze iz ozbiljnog bavljenja ovom umetnošću, pristupajući elementima iz kojih se ona sastoji strogo, analitično i sažeto. Pet poglavlja (Vježbanje, Gluma sama, Djelatnici, Opšta osnova i Organska osnova), koja su znalački izdvojena na manje segmente, predstavljaju pregled i analizu vitalnih činilaca ove umetnosti sa predlozima za njihovo dalje istraživanje u pedagoškoj i glumačkoj praksi. U drugom tomu: GLUMA II autor detaljno razmatra složenu aktivnost koja jeste ishodište glumačkog izražavanja, a koje zovemo - radnjom. Uz veliki trud da što bolje teorijski utemelji pojam radnje na kome počiva glumačka komunikacija, Stjepanović prati taj pojam od naznake do složenog scenskog dejstva. Osam poglavlja (Promjena, Razmjena, Vrste radnje, Struktura, Pojedinačnosti, Organizacija, Karakteristike, Identitet radnje) posvećeno je osvetljavanju sistema zvanog radnja iz različitih uglova, sa predlozima za vežbe i primerima iz literature, što čini izvanrednu, odlično komponovanu i preglednu celinu. Boro Stjepanović je napisao značajnu knjigu o prirodi glume, udžbenik, kao što je to svaka dobra knjiga. S pažnjom očekujemo najavljeni treći deo: GLUMA III, jer smo uvereni da ovako sročeno knjiško znanje gluma priznaje.

Vida Ognjenović

SCENA 3, maj - jun; Novi Sad, 1998.

GLUMA, NJOM SAMOM

Povodom knjige Gluma I i II Bora Stjepanovića, Univerzitet Crne Gore, FDU Cetinje i Dom omladine "Budo Tomović", Podgorica 1998.

OD KADA POSTOJI kao aktivnost ljudskog tela i duha, gluma gotovo da i nije tretirana kao zaseban pojam, izmešten iz konteksta onih medija za koje se tradicionalno vezuje - preko dve hiljade godina to su u prvom redu bili najrazličitiji oblici pozorišne umetnosti, a u ovom veku i nove tehnologije umetničkog izražavanja poput filma, televizije, radija. Oni koji se profesionalno bave svim ovim dramskim oblicima, poznaju teškoće pronicanja u

prirodu glumačke umetnosti, njenu suštinsku neuhvatljivost i nemogućnost bližeg definisanja i integrisanja svih elemenata kojima bi se sam pojam mogao iscrpiti. Jedina sredstva koja poseduje onaj koji glumi svedena su na fizički i duhovni habitus, pa otud nije čudno da je opisivanje, razumevanje i teorijsko artikulisanje glume oduvek bio proces praćen brojnim nejasnoćama i manje ili više osujećenim pokušajima da se ispune praznine, da se otkrije složeni, ili, svejedno, jednostavni mehanizam njenog funkcionisanja. Pojam i priroda glume oduvek su bili prekriveni velom mistifikacije, uopštavanjima i krajnje fluidno-površnim određenjima, ili su, na drugoj strani, bivali objašnjavani i nužno vezivani uz termine harizme, nadahnuća, inspiracije, božjeg dara, talenta, koji su, opet, samo dodatno uspeli da zamagle problem ne doprinoseći uvek njegovom boljem razumevanju. U kontekstu naše sredine ali i uslova u kojima se razvijao (i razvija), recimo, teatar, tome su određeni doprinos dale i opšteprisutne romantičarsko-barbarogenske teorije, sklone da gotovo sve objašnjavaju nadahnućem koje silazi s nebesa i direktno prožima dušu umetnika. Samo po sebi razume se da je ovu disciplinu nemoguće u potpunosti obuhvatiti racionalnom analizom - uvek preostaje onaj neuhvatljivi deo kojeg moramo spoznavati intuitivnim procesom - ali zanimljivo bi bilo uočiti da li se nešto (i šta) ovde može pojmovno sagledati. Gluma se najčešće doživljava dvojako, i to potpuno oprečno - kao nesaznatljiva, misterijom okružena umetnost o kojoj osim uzgrednih opaski i prigodnih tonova ne možemo ništa konkretno reći ili, na drugoj strani, sasvim potcenjivački, kao niži oblik delatnosti ljudskog duha, šarlatanska profesija o kojoj se i ne može ozbiljno svedočiti. Zaista, ako Frensis Ferguson govori o nekom sveobuhvatnom pojmu pozorišta, šta bi mogao da obuhvata pojam glume a da se pri tom ne iscrpljuje isključivo interpretacijom (napisanog dramskog lika) ili čak pežorativno, nekakvim glumatanjem? Može li se o glumi reći još nešto osim one oveštale i otužne fraze da su "glumci velika deca"?

Glumac i profesor glume Boro Stjepanović napisao je ozbiljnu, za sada dvotomnu knjigu o svojoj profesiji: Gluma I (Rad na sebi) i Gluma II (Radnja), kojima bi trebalo da se pridruži i treći deo, posvećen radu na liku i ulozi. Brzopleto i neodmereno bilo bi reći da je to prva teorijski utemeljena studija glume u našoj sredini (o tome su pisali Mata Milošević, Branko Gavella, Hugo Klajn i još poneki) ali je od preostalih jedna okolnost možda ipak izdvaja. Reč je o nastojanju autora da svoje znanje i profesionalno iskustvo - i glumca i pedagoga - klasifikuje i sistematizuje, o pokušaju da se

ustanovi određena metodologija glumačke obuke, sveobuhvatniji sistem glume koji bi postao polazište za naknadna istraživanja i proveru u praksi. Stjepanović je bio dugogodišnji profesor sarajevske Akademije scenskih umjetnosti, a od pre nekoliko godina živi na Cetinju, gde je profesor na novoosnovanom Fakultetu dramskih umjetnosti. O njegovoj knjizi može se govoriti na nekoliko ravni - ona je udžbenik (praktikum) glume, zatim pokušaj formulisanja metoda glume baziranog na učenju Stanislavskog i dopunjenog drugim savremenim pristupima i najzad, teorijska studija iz ove oblasti. Pisana je krajnje jednostavnim stilom, uz brojne konkretne primere iz profesionalne prakse.

Kao jedno od osnovnih polazišta autor navodi potrebu za demistifikovanjem glume na svim nivoima. I odmah na početku navodi da je "vežba u glumi logos, prapočetak, počelo svega. Vežba otkriva, razvija i usmerava kreativni potencijal iz kojeg onda sve nastaje". U obučavanju glumca, prvo treba proći fazu odučavanja, ponekad težu od učenja novog, fazu raskida s tobožnjom glumom, provincijskim kabotenzvom, šablonizmom, takozvanim zanatom, diletantizmom i pogrešnim amaterizmom. Najrazličitije tipove vežbi Stjepanović ilustruje praktičnim primerima iz samog života, a ne kako je to uobičajeno - iz dramske literature. Otud, mnoge vežbe nose jednostavne i šaljive nazive poput Hvatalica, Sakrivanja, U mraku, Trule kobile i slično. Ali čak i jedan ovakav praktikum ne bi bio potpun bez pokušaja određenja osnovnih pojmova od kojih se polazi u svakom razgovoru o glumi. Tako, u istoriji odnosa prema glumi, autor markira dva toka. Prvi, reformatorski u kojem se gluma ne promišlja nego se nastoji da izmeni, tako da "svaka generacija pompezno otkriva već otkriveno, ponovo imenuje davno imenovano... neprestano se počinje od početka što pogoduje amaterima, nezalicama, avanturistima, skoroevicićima, megalomanima". Drugi pristup je asimilatorski i tu se gluma ne posmatra zasebno nego prevashodno u kontekstu funkcije koju obavlja, višeg cilja kojem služi - najčešće je reč o određenom dramskom mediju. Otud proizilaze brojne sumnjive i proizvoljne poštapalice koje autor navodi, tipa "Kakav film - takva gluma" i slično. B. Stjepanović na ovom mestu postavlja pitanje postoji li umetnost koju možemo nazvati gluma sama ili čista gluma, šta bi uopšte bila njena differentia specifica? Autor, razumljivo, nema na umu pokušaj stvaranje teorije apriori i po svaku cenu, posebno ne po ugledu na druge, egzaktnije discipline, već nastoji da stvori "okvir dovoljno širok da se u njega može smestiti sva gluma, ali i dovoljno uzak da u njega stane samo

ono što je zbilja gluma". Takođe, oprezno se ograđuje kako nije u pitanju nekakav univerzalan, opštevažeći sistem glume nego ono što bismo u zavisnosti od konkretnog individualnog iskustva mogli nazvati naša gluma, odnosno moja gluma, i na kraju dodaje da "ne treba imati iluzija da će poznavanje teorije glume ikoga načiniti dobrim glumcem, ali da ova vrsta znanja može dobroga učiniti boljim". I onda, osnovne elemente koji saučestvuju u formiranju procesa glume, Stjepanović vidi na sledeći način: Ja - i - ti - kao ličnosti - činimo - igrajući, ili drugim rečima: Gluma je čin samoopredeljenja i samoodređenja i ostvaruje se između najmanje dve ličnosti vezane nekom obostrano važećom akcijom kao igrom. A u daljoj redukciji, pojam bi se mogao svesti samo na dva elementa: činimo igrajući. Na ovaj način, približili smo se Aristotelovoj definiciji drame, a to je podražavanje radnje. Ali, šta je zapravo radnja i kako je nju moguće teorijski objasniti?

Čitav drugi tom autor posvećuje pojmu radnje, i već u prvim rečenicama navodi da znanja o radnji još uvek nisu sistematizovana, iako o tome svi govore i pišu. Ko je prvi "izmislio" radnju? Aristotel, recimo, nigde nije precizirao šta su njegovi izvori, od kojih autora je preuzeo pojam radnje po kojoj je drama i dobila ime. Boro Stjepanović duhovito, i ne bez samoironije u odnosu na glumačke pedagoge u koje i sam spada, primećuje: "Kad već, recimo, počnete da studirate glumu, najpre će vam se činiti da je radnju otkrio vaš profesor." A profesor Stjepanović drži da vredi poći od najjednostavnih, bazičnih radnji i to, u početku, krajnje individualno shvaćenih. U brojnim segmentima razmatra elemente promene, razmene, strukture, pojedinačnih okolnosti (odnos, sukob, mesto, vreme, način), organizacije, vrsta radnji, njenih karakteristika i identiteta. Ovaj deo trotomne knjige zamišljen je kao most između prvog i trećeg segmenta, odnosno, rada na sebi i rada na liku i ulozi.

Konačno, na koji način odrediti mesto Stjepanovićeve knjige o glumi u kontekstu naše savremene teatrologije? Kako je njegovo delo pisano bez uobičajenih prigodnih tonova, onda tako treba i reći: glumci često, barem sudeći po onome što svakodnevno susrećemo, ne pokazuju izrazitiju sposobnost teorijske artikulacije sopstvenog profesionalnog iskustva. B. Stjepanović spada u izuzetke. Pored toga, ovaj praktikum glume, utemeljen na učenju Stanislavskog, koji je ujedno i jedan od najcitiranijih autora, makar i indirektno sugerise ideju da su centralni tokovi glumačke i uopšte pozorišne profesije ovog veka bazirani upravo na njegovom učenju, ma koliko da je često bio shvatan proizvoljno i lakonski. Konačno, Gluma I i II svoju potpunu

svrhu će ostvariti ukoliko postane povod za dalja istraživanja teatrologa i samih glumaca, a spajanja i kombinovanja njihovih znanja jedini su pravi način da se u našem teatarskom životu prevaziđe besmislena, a oštra podela na takozvane praktičare i teoretičare, rivalitet kojim se zaboravlja da je reč samo o različitim manifestacijama jedne iste profesije.

Ksenija Radulović

REČ, Časopis za književnost i kulturu

Decembar 1998, br. 52